

Rožnovské mlýny

Michal Chumchal

Rožnovské mlýny

Michal Chumchal

Úvod

Mlýny poháněné vodou byly v Rožnově rozlišovány podle jejich situování na „Horní“ a „Dolní“. Jejich historie sahá, spolu s vybudováním derivačního kanálu – vodního náhonu či strouhy (po rožnovsku struhy), až do 15. století. Vodou ze strouhy byly poháněny především moučné mlýny, pily a později i další průmyslová zařízení. Existence „Horních“ mlýnů se v nějaké podobě uchovala v povědomí obyvatel až do dnešních dnů, avšak existence „Dolních“ mlýnů, po jejich zániku v polovině 20. století s novodobým rozvojem města, z povědomí obyvatel téměř zcela vymizela.

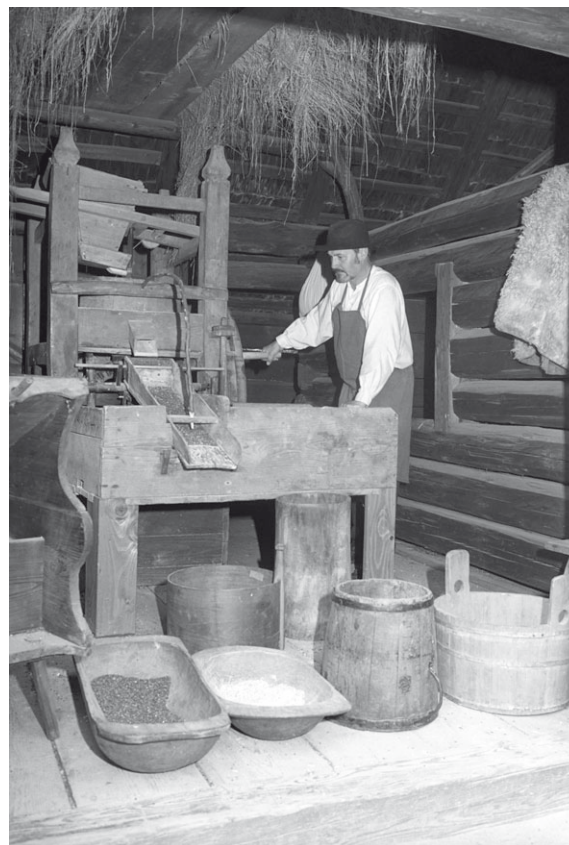
Nuže nahlédněme, kde všude mlýny v Rožnově byly a jaká památka po nich do dnešních dnů zůstala.

Rožnovské mlýny

Při zakládání nových osad byly zakládány i mlýny. Zprvu jejich stavbu financoval majitel panství, který mlýny pronajímal, případně prodal, nebo mlýn postavila pověřená osoba zpravidla fojt. Stavba nových mlýnů byla povolována vrchností.

Mlýny sloužily ke zpracování obilnin obyvatelstvu a zprvu než byly vystavěny panské sýpky také k odvádění povinných dávek obilovin vrchnosti, „takzvaný sesyp“. Mlynáři taky na jaře půjčovali osivo, které se po žních vracelo s poplatkem v naturáliích.

Mlýny měly i několik složení, jedno ke zpracování obilnin na mouku, druhé zvané „kašník“, ke zpracování pohanky a prosa. Tam se obilniny nemlely, pouze zbavovaly slupky, u pohanky zvané „špicování“. Na mlýnských vodních náhonech byly budovány i „mlýny pilné“, byly to pily – katry na řezání kmenů na desky. Rám katru byl zprvu vybaven jen jednou pilou „jednoškou“, protože síla vody by více pilových listů neutáhla. V Rožnově je taková pila zmiňována zároveň s vybudováním Horního mlýna roku 1507.

Loupání pohanky

Časté hladomory způsobované neúrodou, válečnými událostmi a málo výnosnými ještě nešlechtěnými odrůdami obilnin vedly vrchnost v druhé polovině 18. století ke zřizování obecních sýpek z pevného materiálu – kamene nebo cihel, které byly umísťovány mimo zástavbu z požárních důvodů. Kromě povinných odvodů vrchnosti, také část úrody – desátek se odváděl církví, často platbou v hotovosti.

V panských sýpkách byly uskladňovány obilniny odváděné obyvatelstvem, v období roboty, jako daň vrchnosti, ta byla vyměřována podle rozlohy obdělávané půdy. Část sklizně museli zemědělci odevzdat do úschovy jako osivo pro příští setbu. Protože omezené zásoby v domech vedly k jejich spotřebování, tak na jaře už nebylo co zasít.

V Rožnově byla taková sýpka ve svahu nad městem, v ulici Polní (dnes sokolovna). Po jejím zrušení v polovině 19. století sýpka připadla městu, které ji později prodalo Sokolům na tělocvičnu. Objekt byl několikrát přestavován.

V historických materiálech se uvádí, že v Rožnově bylo šest mlýnů. O jednom z nich není dostatek informací, pravděpodobně patřil Žerotínům a roku 1664 byl přestavěn na papírnu.

Papírna časem měnila mnoho majitelů a docházelo k modernizaci a rozšíření výroby. Posledními soukromými majiteli byli od roku 1870 Fassmannovi. V roce 1948 byla znárodněna. K papírně patřila také vila postavená roku 1904, dnes zvaná zámek, kterou žena posledního majitele byla nucena po jeho smrti prodat. Byla tam městská knihovna i sídlo SNB (Sbor národní bezpečnosti).

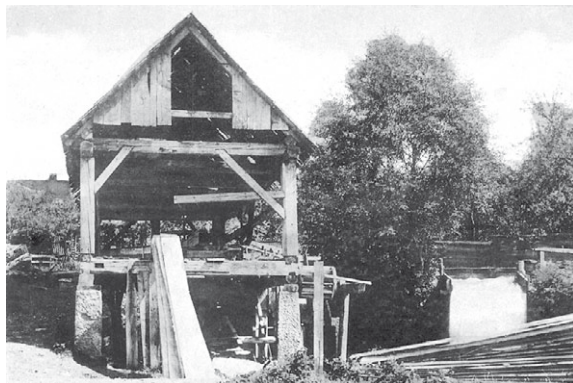

Fassmannova vila (1910)

Horní mlýn – Panský (Palačkův)

Pro zjednodušení mlýn Horní, číslo popisné 154 a 155, staré 101, budu nazývat mlýnem Palačkovým.

O nejstarším rožnovském mlýnu je zmínka z roku 1507. Jan Kuna z Kunštátu v listině o prodeji mlýna fojtu videčskému v ní povoluje v době půstu lapání ryb na struze, mezi mlýnem Horním a Dolním (papírna). Za to si vymíňuje pro sebe

Pila jednoška u Palačkova mlýna (1897)

a potomky ročně jeden rýnský a podle potřeby dřevo z lesa řezati.

Mlýn byl postaven na umělém vodním náhonu zvaném Struha. Protékal od dnešního Horního splavu středem města, na konci se stékal s Hážovkou a ústil do Bečvy.

Vodní náhon patřil několika majitelům, kteří se společně starali o jeho čistění. O údržbu splavu se staral rožnovský velkostatek. O náhon od splavu po mlýn se starali majitelé mlýna, dále pak majitelé papírny. Náhon protékal celým městem, a obyvatelstvem byl intenzivně využíván k odběru pitné vody, praní, jako zdroj vody při požárech a zásoboval vodou místní pivovar (založen r. 1712).

Víme, že roku 1772, za majitele Koblovského, dřevěný Panský mlýn (Palačkův) podruhé vyhořel, kdy to bylo poprvé se nepodařilo zjistit.

Mlýny často měnily majitele, někteří vlastnili jen část, mnohdy jen čtvrtinu.

Rodině Halamíčků patřil mlýn snad nejdéle, od roku 1750 do roku 1860 vlastnili polovinu mlýna s číslem 155. Halamíčkoví pravděpodobně postavili i mlýn Na Potokoch.

V roce 1873 mlynář Cyril Halamíček pro tehdejší začínající lázně postavil teplé koupele. Jejich provoz byl drahý. Lázeňští pacienti ani

místní i v poměrně levném lázeňském městečku neradi platili, a žádost městu roku 1874 o dotaci nebyla vyslyšena. Cyril Halamíček mlýn prosoudil a dožil u syna ve Vídni, který tam byl v hodnosti ministerského sekretáře.

Teplé koupele se nacházely za budovou dnešního Orthesu. Byly využívány obyvateli města, kteří ještě doma koupelny neměli, až do roku 1967. Na teplé koupele navazovalo malé koupaliště zvané Plivátko, které bylo napájeno ze Struhy. Zaniklo okolo roku 1955 pro zchátralost.

Roku 1845 půlku mlýna č. 154 (staré č. 101) vlastní Josef Janík a pak Martin Bil, který také provozoval poštovní úřad a dopravoval lázeňské hosty od Ferdinandovy dráhy z Polomi.

Uvádí se, že po jednom z požárů se tam místo mletí, vyráběly tužky a násadky na pera.

O tom, že mlýn nemlel jenom mouku, ale i lidské charaktery, svědčí informace kronikáře Tkalce. Roku 1850 byla do mlýna údajně unesena dcera rožnovského vinárníka žida Rosenzwieka za účelem výuky katechizmu. Po dostatečném obeznámení s křesťanskou naukou byla pokřtěna a provdala se za rožnovského měšťana Jiříka Baroše z čísla 180 na náměstí. Kronikář si snad spletl únos s láskou, která hory přenáší.

Pohled na Palačkův mlýn a pilu (1935)

Proč se u mlýna uvádějí dvě domovní čísla 154 a 155, není známo. Pravděpodobně na tom místě byly objekty dva, protože v seznamech majitelů má každé číslo jiného vlastníka. Jedno z uváděných čísel se nemohlo vztahovat na objekt pily, protože hospodářské objekty samostatně číslovány nebyly. I když byl mlýn mnohokrát poškozen a přestavován, současný půdorys napovídá, že mohlo jít o dva mlýny.

Posledními majiteli Horního mlýna byli Palačkovi. Roku 1919 Vincens Palaček – mlynář z Bernartic a bratr Eustach Palaček – poručík v Novém Jičíně kupují mlýn od Kamily Řihákové

Palačková pila (1935)

a obnovují jeho provoz. Pravděpodobně mlýn rekonstruují a modernizují, je postaven z cihel.

Nová dvoupatrová budova byla vybavena novým válcovým složením, namísto kamennými žrny. Patrně taky v druhém čísle popisném zřizují pekárnu a bydlení. Dále provozují pilu, kde k vodnímu náhonu přistavují parní stroj, který umožňuje provoz pily i za nízkého stavu vody. Uvádí se, že v Rožnově v roce 1930 už byly v provozu pouze mlýny dva, Zemanův a Palačkův.

Posledním majitelem byl Břetislav Palaček, za jeho éry byl v Rožnově jediným mlýnem, který za německé okupace mohl mlet. K Palač-

kům přešel po zavření Zemanova mlýna také pan Ludvík Koleček z Dolních Pasek, pracoval tam až do roku 1953. Mlýn a pila pracovaly až do znárodnění roku 1953. Není známo, kolik bylo v mlýnici a pekárně zaměstnanců.

Po znárodnění se novým majitelem staly Mlýny Kojetín. Mlýnice byla přestavěna na elektrický pohon a provozována až do roku 1958. Mlýn byl naposled využíván místním JZD k mletí zrní na krmivo, jak vzpomínal pan František Bajer.

Pekárna byla ze strategických důvodů zachována, její pozůstatky jsou ve zchátralém mlýně dodnes. Po roce 1989 v rámci restitucí byl majetek původnímu majiteli vrácen, ale za tu dobu byla zdevastována pila, vodní náhon byl zrušen a zasypán, protože papírna už jej nepotřebovala. Jedním z pádných argumentů pro zrušení byl důvod, kdy jednu zimu stavidlo u splavu zůstalo otevřeno, a led na náhonu postupně narůstal tak, že voda začala přetékat přes zahrady až na ulici Palackého. Vrstva ledu na ulici narostla tak, že silnice byla dlouho neprůjezdná.

Pan Palaček všemi možnými způsoby usiloval o navrácení náhonu do původního stavu, takže si vynutil nové vyměření trasy, ale zájem o obnovu z vedení města nebyl. Protože pro struhu už nebylo praktického využití. Zacho-

vala se pouze horní část protékající Valašským muzeem, po odprodeji muzeu byl náhon opraven a vyzděn. V současnosti je ve zkráceném provedení využíván pro pohon historických vodních staveb.

Moje osobní vzpomínky na provoz mlýna a pily jsou dodnes velmi živé. Pamatuji si, jak jsme chodili ze školy ve Štefance a v mlýnské pekárně si kupovali dalamánek z chlebového těsta, pokmínovaný a osolený, za tehdejší černou poválečnou korunu.

Poté jsme bedlivě sledovali průtok vody vedený dřevěnými koryty k jednotlivým zařízením, a mnohdy jsme zapomněli jít i domů.

Zamrzlá struha

Dolní mlýny na Dolních Koutech

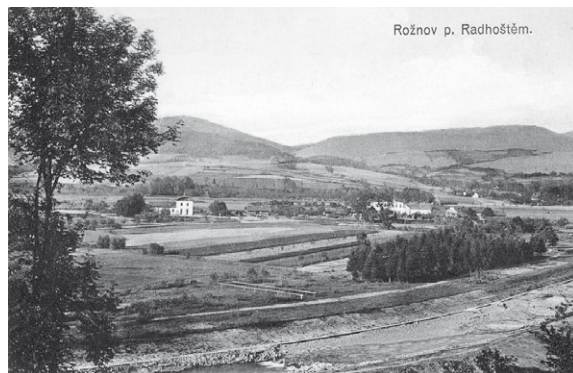
Další dva mlýny se nacházely v místní části zvané Dolní Kouty, na pravém břehu řeky Bečvy, ze které byly také napájeny (dnes Jižní Město).

Dolní Kouty zabíraly poměrně rozsáhlé, v minulosti neosídlené území, sahající od dnešního Dolního mostu až po zuberskou hranici. Do této lokality patřila dnešní Bučiská kolonie a celá oblast dnešní Tesly i starého hřbitova. V minulosti ještě neregulovaná řeka Bečva meandrovala přes celé údolí. Její tok dlouhý 37 km se spádem 1 m na kilometr vytvářel zejména při povodních silnou ničivou sílu. Proto její dravost po zregulování toku je omezována mnoha splavy a splávkami.

Druhým nejstarším rožnovským mlýnem byl mlýn číslo 1, staré číslo 133, zvaný V Olší. Název dostal podle olší, které rostly na podmáčeném a Bečvou často zaplavovaném území.

První zpráva o něm je z roku 1583. Mlýn držel do roku 1608 Václav Jakub Dětský.

Je zmínka, že roku 1663 mlýn poškodila, nebo dokonce vzala voda. Po obnově mlýna jeho cena

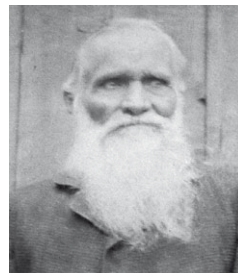

Dolní Kouty bez zástavby (okolo roku 1895)

Dolní Kouty, mlýn č. 2 Malěřův (okolo roku 1935)

vzrostla na 100 zlatých, jak se uvádí v dokladu o dědictví synovi. Dalším majitelem byl Jakub Rybka. V záznamech o provozu je uvedeno, že roku 1796 vyhořel. Z historických materiálů vyplývá, že patřil až 16 různým majitelům a mlel až do konce 19. století.

Jakub Turek

Posledním majitelem mlýna V Olší byl Jakub Turek, ten také vlastnil mlýn v Tiché u Frenštátu a mlýny na řece Lubině v Drnholci a Příboře.

V roce 1855 je Turek v Rožnově uváděn jako cechovní komisař.

Podle mapy z roku 1875 stál mlýn poměrně daleko od řečiště Bečvy, zakreslený vodní náhon byl poměrně dlouhý. Začínal pod Dolním mostem, na téže mapě je zakreslen také jeho začátek už na levém břehu řeky a korytem vedle mostu

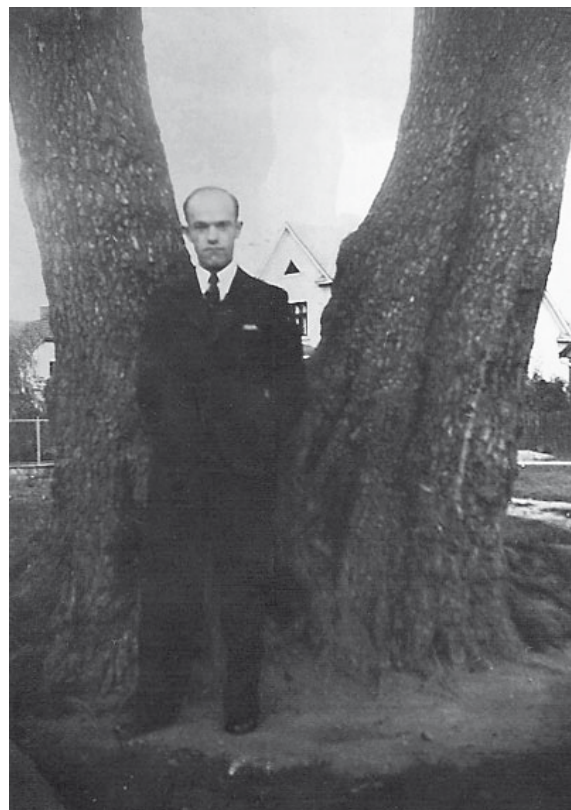

Mapa Rožnova – dolní mlýny.

Mlýn č. 1: Rybkův; mlýn č. 2: Malěřův

překonával řeku. Náhon se později dotýkal nově postavené porážky (městská jatka), která stála u silnice do Valašského Meziříčí. Voda po průtoku mlýnem tekla neobydleným Olším, kde podle pověsti v tůních přebýval hastrman. Někde v místech dnešního Dolního splavu náhon pokračoval dále do Zubří k zaniklým železným hamrům, později pile, mlýnu a pekárně.

Roku 1888 kupuje mlýn od Jakuba Turka za 3 000 zlatých město Rožnov. Pro jeho odlehlost z něj chtěli udělat izolační pavilon „karanténí“. Po předchozí zkušenosti s epidemií cholery roku 1866 za prusko – rakouské války byl takový objekt pro město potřebný.

Strýc Štěpán Malík u velké olše na bývalém náhonu mlýna č. 2 (okolo roku 1935)

Po prodeji mlýna městu byl jeho provoz zrušen a mlýn byl rozdělen na dvě části. V jedné byl zřízen obecní byt, který se pronajímal a ve druhé pohrabárna a naturální stravovací stanice.

Mlýn stál u staré silnice a tu bylo nutno udržovat. Cestář bydlel v pohrabárně a měl za úkol udržovat silnici sjízdnou, vyrovnávat výmoly a podobně. Zároveň měl za povinnost vyvažovat v pohrabárně úředně uznaným chudým, kteří dostávali od obce určitý finanční příspěvek. Jednalo se pouze o polévku podávanou jednou denně.

V minulosti byly osoby, pobývající mimo rodnou obec a které se nějakým způsobem provinily, eskortovány do rodné obce, ta se o ně musela postarat. Kromě obecních zařízení jako byla pohrabárna, byly útulky i u fary. Je zmínka, že osoby bez střechy nad hlavou přečkávaly zimu, pokud byla prázdná, i v obecní šatlavě na staré rožnovské radnici.

V druhé polovině bývalého mlýna byl obecní byt, ve kterém se roku 1910 narodila moje matka, ještě spolu s osmi sourozenci, z nichž jenom šest přežilo. Pro obživu chovali kozy. Děda Michal pracoval v místní papírně, než předčasně zemřel, snad vlivem značně nepříznivých pracovních podmínek. Matka vyprávěla,

Torzo mlýna č. 1 (okolo roku 1956)

že po povodních, kdy se Bečva rozlévala do širokého okolí, po poklesu hladiny ze zbylých tůní sbírali ryby do košů. Podle dochované fotografie z roku 1956 jsou na objektu dva komíny, to znamená, že tam byly dva samostatné prostory. Patrně po zrušení mlýnice.

Další zajímavé souvislosti s Turkovým mlýnem, č. p. 1

Gruntovník Robert Kotulek, narozen 12. 1. 1854, v čísle 283 na Hradištku (dnes palírna), se oženil z Emou Turkovou, dcerou majitele mlýna V Olší, měli dva syny Juliuse a Ferdinanda.

Ferdinand (narozený 30. 5. 1890, zemřel 9. 6. 1926) sloužil od roku 1913 v CK armádě v Sarajevu. Protože už v Rožnově byl členem Sokola, pokračoval i v Sarajevu a založil tam Sokolskou Jednotu, údajně ze samých Turků.

Když došlo v Sarajevu k atentátu, byl pověřen stráží u rakví nebožtíků. Při té příležitosti si na památku ustříhl kousek spodničky hraběnky Chotkové.

Když národopisný pracovník a sběratel lidové kultury Miloš Kulišťák shromažďoval materiály k rožnovským rodům, paní Marie Kotulková mu donesla balíček s nápisem „Ferdinat Kotulek, desátník 3. pluku 4. roty, toho času Sarajevo“. Uvnitř byl ústřížek bílé krajkové spodničky. Po smrti její tety doličný předmět nenávratně zmizel.

Po návratu z války se Ferdinand Kotulek, syn Emy Turkové, oženil se schovankou Marií Chum-

chalovou. Po několika letech společného hospodaření se projevilo zranění z války, byl raněn střepinou do nohy, tu se doktorům z kosti nepodařilo vyjmout. Jednou při práci zavadil o strom a střepina v noze se uvolnila, vznikla gangréna, pravděpodobně nechtěl přijít o nohu a bolesti jej donutily vzít si život, zemřel v roce 1926.

Vpravo Ferdinand Kotulek (Sarajevo 1913)

Dolní Kouty

Třetí rožnovský mlýn stál na jiném vodním náhonu, blíž k řece, měl číslo popisné 2 (staré číslo bylo 134).

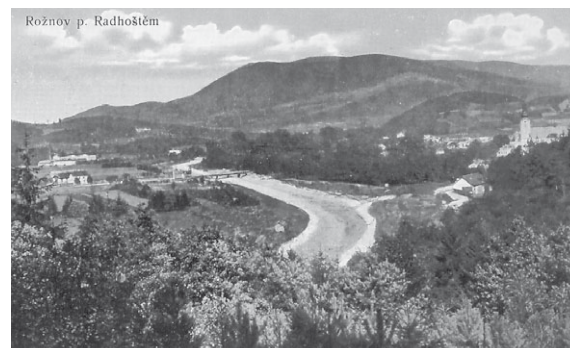
Roku 1717 staví nový mlýn Václav Maléř. Už tenkrát byl pravděpodobně zděný a patřil k prvním stavbám z pevného materiálu v Rožnově. První zděný dům na náměstí byl totiž postaven až roku 1839. To znamená, že mimo náměstí byly domy z pevného materiálu stavěny mnohem dříve.

Podle mapy z roku 1875, kde jsou zakresleny oba mlýny i vodní náhony, Maléřův mlýn začínal na pravém břehu Bečvy naproti soutoku s Hážovkou a vyústoval do řeky někde pod Bučiskou skálou, poblíž dnešního mostu. Odtud také odbočovala jedna z cest ke dvoru na Hradisku. Mlýn se velikostí snad mohl měřit s mlýnem Palačkovým. O jeho provozu není zpráv, ani dokdy mlel. Mlecí složení bylo pravděpodobně jenom z kamenů, a pohon vodního kola byl také na horní vodu.

Roku 1892 byl mlýn městem zakoupen od majitele Engelberta Maléře za 8 000 zlatých. Byl také původně plánován jako karan-

Mapa Rožnova (1875)

Soutok Hážovky s Bečvou

ténní stanice. Také se uvažovalo o zřízení obecní porážky, protože řezníci koupený dobytek zabíjeli ve svých dílnách. Tyto podmínky byly nehygienické a nevhodné v lázeňském městě.

Po postavení nové porážky roku 1894 v blízkosti obou mlýnů byly rozhodnutím radnice v objektu bývalého mlýna zřízeny obecní byty. Tam se také přestěhovala po zrušení Turkova mlýna, moje stařenka Petronila Malíková, rozená Vokáčová. Bývalý mlýn na fotografiích z 30. let připomíná obrovská olše na už neexistujícím vodním náhonu.

Dům byl obýván až do roku 1956, kdy se zbouřal. Moje stařenka byla přestěhována do Hrdličkovy vily, nyní administrativní budova muzea, kde bylo tenkrát ubytováno asi šest nájemníků.

Dnes na místě bývalého mlýna stojí panelákové sídliště Jižní Město.

První intenzivní osidlování na Dolních Koutech začíná počátkem 20. století podél pravého břehu Bečvy. S přibýváním obyvatel, zejména přílivem nových zaměstnanců do bývalého podniku Tesla, vznikají na Dolních Koutech nová sídliště, průmyslové podniky i rekreační objekty – skokanské můstky, jízdárna, zimní stadion.

Mlýn Na Potokoch

Zemanův mlýn stál na Dolních Pasekách – Putyrkách, s číslem popisným 254. Byl postaven Janem Halamíčkem, pravděpodobně pozdější majitel poloviny Palačkova mlýna číslo 155. Povolání ke stavbě bylo vydáno Michalem ze Žerotína roku 1767 a bylo potvrzeno paní Luisou ze Žerotína roku 1779. Vzhledem k malému průtoku Veřmiřovského potoka byl před mlýnem vybudován rybník. Mlýn také v průběhu své existence změnil několik majitelů.

Roku 1820 dědí mlýn Florián Janík a Josef Krčmář, roku 1823 prodává Krčmář svou polovinu Janíkovi. Roku 1844 dědí mlýn František Janík za sumu 300 zlatých. V téže roce dědí mlýn za tutéž sumu Veronika Janíková, také majitelka mlýna na Horních Koutech.

Poté přechází mlýn na poslední majitele Zemanovy ze Zubří, v jejichž držení jsou pozemky dosud.

Mlýn Na Potokoch svůj provoz ukončil za druhé světové války a byl úředně Němci zaplombován. Za mého působení ve Valašském muzeu, při získávání předmětů do sbírek, jsem se několikrát setkal s plombami na mlýncích domácích, ručních

i šlapacích. Takovým způsobem si říše zajišťovala kontrolu nad potravinami a lidé je mohli nakupovat pouze na potravinové lístky. Za odstávku byly Zemanovým vypláceny určité kompenzace (dokumenty v archivu VMP).

Po válce byl mlýn na chvíli obnoven, po odchodu zaměstnance Kolečka k Palačkům a změnou politického systému byl provoz mlýna ukončen. Rybník byl vysušen a majitel na něm pěstoval brambory a později tam pro své syny postavil tři domy. Za provozu mlýna rybník sloužil také jako zásobárna vody. V zimě k sekání ledu pro hospodu u Semerků a pro řezníka Halamíčka.

Dnes už mlýn připomíná jen zazděné ozubené kolo na sloupu brány vedle kříže.

Zemanův mlýn na Dolních Pasekách (okolo roku 1930)

Horní Kouty - mlýn Pod Strážňů

Nacházel se na Horních Koutech, na hranici s Dolní Bečvou. Přibližně v místech, kde dnes odbočuje silnice na Černou horu. Při prohlídce

Mapa Horních Koutů – někde v zakroužkovaném místě stál mlýn Pod Strážňů.

terénu je možno vidět pod svahem zbytek vodního náhonu. Jinak po mlýnu už není žádná stopa.

Na existenci mlýna mne upozornil pan Vojtěch Bajer. Objevil, že na mapě z roku 1835 je zakreslen vodní náhon. Stával tam mlýn Pod Stráňů, měl číslo popisné 140 a vlastníky byli v letech 1845 Veronika Janíková, (také majitelka mlýna Na Potokoch), roku 1862 Jan Holub a roku 1870 Oldřich Holub.

Několik doplňujících poznatků k provozu mlýnů

Personál

Majitelé větších mlýnů v nich zpravidla nepracovali, jejich personál se skládal ze stárka a mládka, případně dvou. Ti mimo mletí, pokud bylo méně práce, se také starali o údržbu zařízení, zejména o palečnicové kolo, aby na něm nechyběly zuby, o mlecí kameny, jejichž drážky – remýše se musely po semletí určitého množství znovu přesekávat, kontrolovat síta a rukáv v moučnici aby nebyl poškozen, rukáv byl měněn podle požadavku na jemnost mouky.

Když bylo nutno vyměnit vantroky či vodní kolo, objednávali se takzvaní sekerníci, kteří takové práce po mlýnech prováděli. Pokud byl u mlýna rybník a mlynář měl příležitost koupit vhodný rovný dub na novou hřídel, uskladnil jej v rybníce.

Do mlýnů chodili mleči, velcí sedláci z gruntů nebo jiných větších hospodářství. Obyvatelstvo malých hospodářství, chalupníci a hořeři – bezzemci, mleli omezeně, jenom jemnou mouku na pečení vdolků.

Ve většině chalup z přilehlých pasek měli doma žrna – malé mlýnce šlapací, nebo ruční, a hlavně mouku na chleba si mleli sami. Práce to byla namáhavá a zdoluhavá, kvalita mouky byla různá. Tradovalo se, že lidé měli obroušené zuby, protože se pískovcové kameny dro-

Nožní mlýnec

lily. Posledního kameníka Kulišťáka na Kozinci jsem zaznamenal na počátku 20. století, který ještě v té době vyráběl kamenné mlýnce, jak vyprávěl jeho vnuk. Mlecí souprava se skládala ze dvou kamenů, spodní statický s prohloubením, do něho zapadal kámen vrchní otáčivý s rukojetí.

Pojmosloví mlýnského historického zařízení

Žrna	mlecí kameny z pískovce, později lepené – francouzské
Remýše	drážky na obou plochách mlecích kamenů
Oškrt	premelice, kovové nástroje k obnově drážek – remýšů
Korčák	násypník nad kameny, lub – bednění okolo kamenů
Hasáčert	vačka na hřídeli k pohonu horního kamene a lišt k natřásání sít
Moučná truhla	často zdobená, hlavní součásti – rukáv s různě hrubou textilií, síta
Zanášky	nádoby na přenášení hrubého mletí zpět do korčáku, až osmkrát
Tlo	zvýšené místo v mlýnici s umístěnými mlecími kameny
Lamfešty	vantroky, dřevěná koryta k přívodu vody na mlýnská kola

Požáry mlýnů

Mlynáři byli součástí cechů, jejich členové měli při požárech přidělené jednotlivé úkoly.

Podle cechovních artikulí pro město Rožnov z roku 1787 měli mlynáři a kováři háky strhávat střechy, aby se v řadové zástavbě omezilo šíření ohně. Požární náradí, háky, žebře a vědra na vodu byly uloženy na stěnách radnice.

Jak z předchozího textu vyplývá, požáry mlýnů nebyly výjimkou a byly dost časté.

Pravděpodobně vznikaly při nedostatečné kontrole mletí, kdy v násypníku nad kameny v korčáku došlo zrní, kameny se třely o sebe, vznikalo teplo a pravděpodobné jiskření mohlo zapálit zbytky mouky shromážděné okolo kamenů v lubu. Proto mlynáři umisťovali na násypník zvoneček, který oznamoval, že obilí došlo. Moučný prach se v určitém poměru se vzduchem stává výbušným.

Akademický malíř Luděk Majer mi vyprávěl, že mlýn pod Hutiskem Na Kašpírkách okolo roku 1928 vyhořel „takzvaně na pojistku“, to znamená, že pojištěný mlýn byl záměrně podpálen. Dodnes je tam ještě zbytek mlýnského rybníku.

V tomto mlýně se narodila matka mojí stařenky. Její otec František Válek – mlynář nájemce pocházel ze Vsetína, jeho žena byla rozená Marina Šimčíková.

Jejich dcera Františka se provdala za Křenka na Horních Pasekách a to byli rodiče mojí stařenky.

Palačkův mlýn a pila byly poničeny požáry i v závěru své existence, kdy už nepracovaly. Nejprve pila, poté mlýnice a nakonec snad vlastní nepozorností i byt. Stopy jsou patrné dosud.

Cechovní podstavník

Sankce mlynářům a hladomor

Mlynáři kromě jiných povinností k vrchnosti měli od poddaných vybírat povinné dávky a ty předat nadřízeným. Jednou se platba v určený čas neuskutečnila, pravděpodobně snad pro neúrodu. Tak roku 1833 jsou všichni mlynáři pozváni na radnici skrz neodvedený oves.

O dva týdny později jsou vyzváni mlynáři Josef Maléf a Michal Baroš představeným cechu, že „pokud do večera v úterý nevykážou, tož ve středu ráno se areštu odevzdati mají“.

Na problémy s neúrodou a vznikající hladomor jsem našel návod v publikaci *Technologie* z roku 1836 s popisem jak nahradit mouku pro těsto na chleba.

Jsou doporučovány plodiny, jako kukuřice „trkyňa“, proso, fazole, čočka, boby, hrách, zemčata – brambory, řepa a pýr.

Pěstování brambor na Valašsku začalo poměrně pozdě, až v druhé polovině 18. století, vrchnost měla příkaz poddané to naučit. Předtím hlavní potravinou byly obiloviny v podobě kaší.

Extrémním řešením byl návod na výrobu chleba zpracováním dřeva a kůry z některých druhů stromů. Hmota se drtila, vařila, sušila a spojila vodou, po uhnětení se takové těsto usušilo a semlelo (nikoliv v mlýnech, ale doma), přidáním malého množství mouky se teprve pekl chleba. Nebylo výjimkou požívání trávy. Na hladomor vymíraly celé vesnice. Proto se ve sčítacích operátech panství píše o obcích pustých. Pokud lidé přežili, stěhovali se jinam, kde doufali v lepší život. Na Rožnovsku to byla osada Hodorf, horní část obce Staré Zubří, zanikla v roce 1581. Odtud snad pověst o opuštění obce.

Pokud ještě provozovali dopravu formani, v době nouze vozili z Uher omezené množství kukuřice. Protože hladové obyvatelstvo vozy přepadávalo, shlukovali se do kolon, které měly vojenský doprovod. Z posledního vozu prý na silnici sypali zrnka kukuřice a pronásledovatelé je sbírali, tím se zdrželi, a vozy mohly ujet. Tak uvádí ve svých vzpomínkách starosta Stupka z Kunčic pod Ondřejníkem.

Obchodní činnost mlynářů – pekaři

Občasné mletí mouky obyvatelstvu by větší mlýny neuživilo, proto také nakupovali obilí, mleli do zásoby a na prodej. Mouku od nich odebírali místní pekaři a obchodníci. Podle seznamu řemeslníků z roku 1930 se uvádějí ve městě jen dva mlynáři a pět pekařů.

Pekárny byly soustředěny ve středu města. Dvě byly v Horní ulici (dnes Bajerova). Jedna z nich na pravém břehu Hážovky, proti bývalé prodejně nábytku. Měla číslo 121 (dnes květinářství a hrnčířství). Vlastnili ji Kramolišovi. Pekárnu už jsem osobně nezažil, pravděpodobně měli pouze jednu pec, kromě chleba pekli také rohlíky. Že to byla pekárna malá, usuzuji z toho, že když jsme dům koupili pro Valašské muzeum, byla tam pouze jedna míchací vana a dělička těsta na rohlíky.

Téměř naproti přes ulici byla druhá pekárna u Santovjáků, číslo 122. Na tuto pekárnu si dobře pamatuji, jako kluk jsem asistoval stařeence, která tam pomáhala péct vdolky na svatbu.

Pekaři z pekárny u Santovjáků, pan Santovják v kravatě (okolo roku 1944)

Pekárna měla na čelní zdi do ulice nad výkladem nápis „*Chléb náš vezdejší u Santovjáků nejlepší*“. Do pekáren zpravidla v sobotu hospodyně z okolí nosily nakynuté buchty k upečením.

Třetí pekárna u Kramolišů číslo 35 byla u kostela (dnes CHKO) a měla taky jednu pec. Pamětníci vyprávěli, že učeň vozil chléb v koši na zádech na Dolní Paseky do obchodu k Semerkům. Jednou týdně moje stařenka od učně kupovala bochník, údajně vážil 4 kg.

Čtvrtá pekárna Michnova byla v Dolní ulici naproti jedenáctiletce, (dnes ordinace ortopeda, modrý dům). Velikost pekárny si moc

V tomto domě bývala pekárna pekaře Michny (2015)

nepamatuji, zato její kvalitu výrazně. Jejich chléb míval často vespod takovou nedopečenou vrstvičku, říkalo se tomu „zákalec“. Také jejich rohlíky měly na povrchu malé černé tečky, říkali jsme jim prskané.

Pátá, největší pekárna byla ve mlýně u Palačků, měli dvě pece a největší produkci.

Za druhé války, při příchodu fronty se lidé snažili předzásobit a od časného rána čekali na chleba. Při zahájení bojů dopadaly ruské granáty okolo mlýna a bylo štěstí, že nedošlo k ještě větším ztrátám na životech. Samo-

statnou kapitolou za druhé světové války byly dodávky chleba a jiných potravin partyzánům ukrytým v horách. Mnozí pekaři na Dolní i Horní Bečvě na to doplatili svým životem. Potraviny z Rožnova přepravovali převážně taxikáři, protože měli přiděl benzinu, a po válce se ani nehlásili o zásluhy v odboji.

V období lázeňské sezony pekaři také pekli křupavé máslové rohlíčky k snídani lázeňským hostům, kterých bývalo za sezonu až 1 500. Je zmínka o tom, že paní Halamíčková, snad v návaznosti na mlýn, ve své cukrárně měla velice vyhlášené zboží. K pekárnám patřilo taky

Domácí chlebová pec

několik cukráren. Tvarůžek v seznamech živností uvádí:

Roku 1860-1870 byli ve městě 4 mlynáři, 11 pekařů na bílé pečivo, 3 pekaři na černé pečivo a tři cukráři. Obchodníků s moukou bylo 6.

V minulosti byla skoro v každé chalupě chlebová pec, její velikost závisela na velikosti jednotlivých hospodářství. Pece byly velké od čtyř až po osm bochníků. Peklo se zpravidla jednou za týden nebo podle potřeby, byla to záležitost hospodyně. Konzumace chleba byla omezená, obilí bylo málo. Ještě v roce 1950, jak mně vyprávěla jedna paní z Hutiska, rodiče chleba před dětmi ze zvyku zamykali. Pamětníci často vyprávěli, že hospodyně po upečení čerstvých chleba rychle ukryla v komoře a odtud vytáhla poslední bochník, protože čerstvého chleba by se hodně snědlo a ještě by bolel břuch. Aby chléb vydržel déle měkký, přidával se do těsta nastrohaný brambor.

Povídka

O rohlíku ze mlýna

Gdyž v chalupě pod Bačovým vrchem došlo to, co na roli nerostlo a hotových peněz v chalupě nebylo, tak hospodyně z nazbíraných smetan, večer v dřevěné mánici stlůkla hrudku másla a zabalila ju do křenového listu. Zbylé podmásli měli na večeru k připití zemáků. Zpod kury zbrala pár vajec a přidala už nasbírané, do košíku naskládala pravé hříby, co děcka v březí u pasínku na Bačáku nazbíraly. Skoro ráno to dala do lochtuše na záda, uzel uvázala pod bradu a šla na plac ke svatému to prodáv. Zboží rozložila na schodku u sv. Floriána a čekala, až přídů rožnovské paničky a budů nakupovať.

Najhorší to bylo z máslem, to co bylo vytlačené z vyřezávaných dřevěných formiček s pěkným kvítkem na vrchu, šlo lepší na odbyť, než to enem do trojhrané hručky na talířku vytužené.

Paničky chodily z nožíkem a z másla uždibovaly a koštovaly, jestli není hořké.

Protože když v chalupě byla enem jedna kráva, tož smetana sa zbírala delěj a stávalo sa, že máslo bývalo nehdy nahořklé.

Gdyž sa podařilo prodať, nakúpila potřebné a vracala sa dom. U Palackého si spoměla, že děcka budů museť jest zasěj suchý chleba a že sa jim musí nějak odvděčit.

Tož sa kůsek vrátila a u Palačků ve mlýně každému kúpila jeden rohlík. Ten děckám šmakoval věcěj, jak ten dort vystavený za auzlákem v cukrárně u Šilarů, na kerý sa dívali, gdyž šli v nedělu z kostela.

Závěrem

Informace k tomuto pojednání jsem čerpal převážně od dvou autorů, přímého pamětníka událostí Martina Tkalce a přepisovatele událostí z Gruntovnic městečka Rožnova pana Josefa Tvarůžka, který svým nesmírně pilným přepisováním uchoval mnoho zapomenutých událostí. Jsou cenné i přesto, že do dějů vkládal vlastní úvahy.

A také na základě mých osobních a rodinných poznatků z posledních let 20. století.

Musím přiznat, že některé údaje, zejména o panském mlýnu č. 154 a 155, se určitým způsobem rozcházejí pro nedostatek spolehlivých informací, to ať posoudí renomovaní historici.

Události nejsou popsány vyčerpávajícím způsobem, mnohdy jde pouze o upozornění na některé z nich. To ponechám odborníkům, kteří mohou některé informace k uvedeným událostem dopátrat.

Literatura:

POPPE, Johann Heinrich Moritz von. *Obssjrné prostonárodnj naučenj o řemeslech a umělostech, čili, Technologia wsseobecná a obzwlásstnj k poučenj a prospěchu wsselikých stawůw*. Překlad Jan Svatopluk Presl. W Praze: Nákladem Gednoty ku powzbuzenj promyslu w Čechách, 1836–1837. 3 sv.

Památní kniha Městýse Rožnova vztahující se k rodinným poměrům sepsaná Martinem Tkalcem 1880, rkp., archiv VMP, inv. č. R 70

Sobotka, Richard: *Pracovitá voda*, nakladatel Dušan Žárský - Žár, 2014

TVARŮŽEK, Josef. *Kronika města Rožnova p. Radh. Díl IV. Živnosti, řemesla, obchody*, nedat. rkp., archiv VMP, inv. č. R 214

Fotografie a pohlednice zmiňovaných lokalit z osobního archivu autora.

Rožnovské mlýny

Michal Chumchal
2018

Vydala Městská knihovna Rožnov pod Radhoštěm, příspěvková organizace
Bezručova 519, 756 61 Rožnov pod Radhoštěm

Tel.: 571 654 747, 777 808 695
e-mail: knihovna@knir.cz
<http://www.knir.cz>

ISBN 978-80-87334-35-5

Edice Milé tisky č. 16

Odpovědná redaktorka:
Marcela Slížková

Redakční rada:
Richard Sobotka, Ivan Bajer, Vladimír Bartošek,
Pavel Hon, Jan Surý, Helena Uhrová.

Sazba: Honza Bartoň

Logo Město v mé paměti a kresba knihovny:
Vladimír Bartošek

Městská knihovna

Rožnov pod Radhoštěm

MILÉ TISKY
